

Mit tudhatunk a tudásról?

Forrai Gábor: *Kortárs nézetek a tudásról*.

Budapest, L'Harmattan, 2014. 220 oldal, 2200 Ft.

Forrai Gábor *Kortárs nézetek a tudásról* című könyve az analitikus ismeretelméletbe vezet be az olvasót. A szöveg fő célja, hogy tankönyvként megfelelő segítséget nyújtson az érdeklődőknek/hallgatóknak az episztemológia kérdésfelvetéseinek és lehetséges válaszainak a megértésében. Ennek megfelelően a kötetet mint tankönyvet kell elsősorban értékelni és bemutatni. Egy filozófia tankönyv elemzésénél a következő kérdéseket érdemes feltenni:

- (1) A könyv megfelel-e a tankönyvekkel szemben támasztott általános elvárásoknak?
- (2) Jól választja-e ki a szerző, hogy mely témákat milyen mélységben tárgyal?
- (3) A filozófia problémákat és elméleteket a valóságnak hűen és érthetően képes-e bemutatni?
- (4) Megfelelő támpontokat nyújt-e ahhoz, hogy az érdeklődők továbblépjenek a felvetett problémák mélyebb tanulmányozásában?

Mielőtt a felsorolt kérdések fényében elemezném Forrai könyvét, mindenképpen le kell szögezmem, hogy a fenti négy kérdésre a válasz minden esetben pozitív, sőt, éppen a legfontosabb, (3)-as szempontot tekintve a könyv túl is teljesíti az elvárásokat. Forrai Gábor könyve kiváló tankönyv, amelyet bátran lehet ajánlani bárkinek, aki

be akar kapcsolódni a mai analitikus ismeretelméleti vitába. A kötet hiánypótló, hiszen magyar nyelven a *Kortárs nézetek a tudásról* jelenleg az egyetlen *átfogó* bevezető az analitikus episztemológiába.¹

Akár mondhatnám azt is, hogy a félreértések elkerülése végett volt mindezt fontos kiemelnem, mivel rögtön az elemzés elején, az első szempont tárgyalása során arra kényszerülök, hogy a könyv legnagyobb hibájáról beszéljek. Mert Forrai könyve ugyan csaknem az összes általános elvárásnak könnyedén eleget tesz (ilyen az átláthatóság, a tudományosság, a műfajhoz tartozó nyelvi stílus kiválasztása – e szempontokra a továbbiakban nem is érdemes a szót vesztegetni), mégis egy alapvető aspektusból nézve meglepően sok hibát találunk. Ez pedig a helyesírás. Általában nem vagyok az ilyen hibákra érzékeny, éppen ellenkezőleg, többnyire (sajnos) észre sem szoktam venni ezeket a tévesztéseket. Ám Forrai könyvében ezek akarva-akaratlan

¹ Rövidebb, kevésbé kimerítő összefoglalások magyarul: Scott Sturgeon – Michael G. Martin – A. C. Grayling: *Ismeretelmélet*. Ford. Ambrus Gergely – Farkas Katalin. In A. C. Grayling (szerk.) *Filozófiai kalauz*. Budapest, Akadémiai, 1997. 19–72; valamint Forrai Gábor: *Bevezetés*. In Forrai Gábor (szerk.): *Mikor igazolt egy hit? Ismeretelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest, Osiris – Láthatatlan Kollégium, 2002. 7–28.

nul is szemet szúrnak. Nagyon sok az elgépelés és a vesszőhiba, valamint a szöveg túlságosan bőkezűen bánik a kötőjelekkel (erény-etika). Az első két hibatípus kimondottan zavarja az olvasást, főleg hogy ez a jelenség éles ellentétben áll azzal, hogy Forrai szövege máskülönben nagyon tiszta és érthető, mivel a mondatok egyszerűek és jól megszerkesztettek, annak dacára, hogy milyen bonyolult összefüggéseket kell a szerzőnek elmagyaráznia. *Valószínűleg* ezekért a hibákért kevésbé maga a szerző a felelős, ugyanakkor ez nem változtat azon a tényen, hogy sajnos így vagy úgy, de bekerültek a kötetbe.

Akad egy másik, kevésbé jelentős probléma is. Forrai példái jól illusztrálják a filozófiai rejtvényeket és sokat segítenek a megértésben, ám nem mindig tökéletesen eltaláltak. A példák olykor túlságosan partikulárisak. Például Forrai gyakran használja valamilyen formában példamondataként, hogy a Moody's leminősítette Magyarországot. Nem attól tartok, hogy esetleg a közeljövőben a Moody's felértékelési kis hazánkat, és ennek következtében a jövő olvasóját összezavarhatja a mondat (hiszen gyakori háttérfeltevés a kijelentéssel kapcsolatban, hogy igaz). Inkább csak arról van szó, hogy talán nem szerencsés ilyen egyedi és nem túl jelentős történelmi eseményekhez kötni a példákat, mivel ha évek múltán is kezébe veszi majd valaki a kötetet, az ilyen megoldások megmosolyogtatóak lesznek – még akkor is, ha esetleg a példához kapcsolódó problémák nagyon is komolyak.

Rátérve viszont a valóban szakmai szempontokra, azt kell mondanom, Forrai gyakorlatilag tökéletes munkát végzett. Forrai nyolc nagyobb ismeretelméleti problémakört érint. Az első öt fejezet olyan témákat elemez, (a tudás hagyományos fölfogása és a Gettier-probléma, az igazolás fundacionalista elmélete, az igazolás koherensista elmélete, az externalizmus–inter-

nalizmus vita, valamint a szkepticizmus), amelyek nem hiányozhatnak egy az analitikus episztemológiát bemutató tankönyvből. A maradék három helyett ugyan lehetett volna más témákat is választani, de jobbakat aligha, mivel az *a priori* tudás, a relativizmus, valamint a naturalizált ismeretelmélet által felvetett kérdések számot tarthatnak azoknak az érdeklődésére is, akik elsősorban nem az analitikus filozófia szerelmesei.

A harmadik szempont, amire mindenképpen rá kell térnem, hogy vajon a mű érthetően és hitelesen mutatja-e be az elméleteket. Forrai az analitikus filozófiában bevett módszer szerint vázolja fel a különböző filozófiai megközelítéseket. A fejezet elején rekonstruál egy alapproblémát, példák és leírás segítségével tisztázza, mi is egészen pontosan az a kérdés, amire választ kellene találni, majd érvek és ellenérvek mentén kibontakoztatja az egyes álláspontokat. Forrai mesterien alkalmazza ezt a retorikai formát. Az alábbiakban igyekszem néhány vitát összefoglalni azok közül, amelyeket egészen részletesen bemutat.

Az első fejezet középpontjában, amely a tudás hagyományos fölfogásával kapcsolatos nehézségeket vizsgálja, természetesen a Gettier-probléma található. A Gettier-szituációk azt mutatják meg, hogy a tudás klasszikus elemzése hibás, és a tudás nem azonos az igazolt igaz hittel. Az egyik legegyszerűbb Gettier-szituáció a következő: Tegyük fel, hogy valakinek nyolc órakor megállt az órája, de nem veszi ezt észre. Másnap *éppen* nyolckor ránéz az órájára és látja, hogy nyolc óra van, *ezért* azt hiszi, hogy nyolc óra van. Történetesen igaz, hogy nyolc óra van, tehát a hite igaz, sőt a hit igazolt is. Ám ez az igazolt igaz hit – rácsafolva a tudás klasszikus elméletére – nem tudás, hiszen a véletlenül múlt, hogy az illető nem esett tévedésbe. Ha tudta volna, hogy az órája megállt, abban az eset-

ben ránézve az órájára ő maga sem hitte volna, hogy éppen annyi az idő, amennyit az óra mutat. Bár ez a Gettier-szituáció összefoglalható néhány mondatban, a válasz rá korántsem egyszerű. Forrai négy különböző megoldást is bemutat, amelyek úgy módosítják a klasszikus elemzést, hogy az összhangba kerül néhány Gettier-szituációval. Az egyik megoldás szerint a tudás további feltétele az, hogy megfelelő oksági sor vezessen el az igaz véleményhez. Így például a fenti szituációban láthatjuk, hogy az oksági folyamat nem megfelelő, hiszen egy nem működő óra a kiindulópontja az egész történetnek. Ám úgy tűnik, mind-egyik megoldási lehetőségnek megvan a maga Gettier-példája, amire nem tud válasszal szolgálni, ezért egyik elméletet helyességével kapcsolatban sem alakult ki konszenzus a filozófusok között. Az oksági elmélet nem tud elszámolni a következő szituációval: Henrik autóvezetés közben meglát egy csúrt, ezért az hiszi, hogy ott van egy csűr. A csűr tényleg ott is van, de Henrik tudtán kívül egy filmforgatás során rengeteg álcsűr építettek a környéken. Az oksági kapcsolat tökéletes a csűr és Henrik hite között, mégis az az érzésünk, hogy Henriknek csak szerencséje volt, hogy ráhibázott, de tudással nem rendelkezett arról, hogy amit lát az egy igazi vagy éppen egy álcsűr-e.

A konszenzus hiányára tett utalások úton-útfélen megjelennek, ami egyáltalán nem meglepő, hiszen egy filozófia (tan) könyvről beszélünk. A kötet 2. 3. és 4. fejezete alapján például az igazolás fundacionalista, koherentista, valamint externalista elméletei között továbbra is elkeseredett harc dúl, találhatunk megfontolásra érdemes pró és kontra érveket mindegyik oldalon.

A központi probléma a regresszus-érv, amelyet mindhárom elmélet másképpen válaszol meg. E szkeptikus érv szerint minden egyes hitünket valamilyen követ-

keztetéssel kell igazolni. Ha például – Forrai már említett példájával élve – azt gondolom, hogy a forint romlani fog, s valaki azt kérdezi, miért, akkor azzal igazolom véleményemet, hogy elmondom, mi támasztja alá a hitemet. A válasz lehet akár az is, hogy a Moody's leminősítette Magyarországot. Ezzel persze nem adtam meg a teljes igazolást, elhallgattam olyan egyéb fontos információkat, amelyekre szintén szükség van. Például, hogy ha a Moody's leminősíti Magyarországot, akkor romlani fog a forint. A teljes igazolás így egy következtetés lesz:

- (i) Ha a Moody's leminősíti Magyarországot, akkor romlani fog a forint.
- (ii) A Moody's leminősítette Magyarországot.

K: Romlani fog a forint.

Csakhogy a szkeptikus szerint, mivel minden egyes hitünket hasonlóképpen kellene igazolni – például (i)-t is –, ez ahhoz fog vezetni, hogy végső soron egyetlen hitünk sem rendelkezik kielégítő igazolással. A probléma Forrai megfogalmazásában: „a következtetés révén igazolt hitek sora vagy

- a végtelenségig folytatódik, és minden hitet csak további hitekre támaszkodó következtetések révén igazolhatunk, vagy
- kört képezve bezárul, vagyis valamely hit igazolásakor egy olyan hitre támaszkodunk, melynek igazolása az előbbi hiten alapul, vagy
- igazolatlan hitben végződik.

Az *első* esetben bármilyen hitet csak végtelen számú további hit igazolhat. Végtelen számú hittel azonban nem rendelkezünk, ezért egyetlen hitünk sem igazolt. De nincsenek igazolt hiteink a *második* esetben sem, hiszen körbenforgó érvelésekkel

nem igazolhatunk. [...] *Harmadjára* pedig igazolatlan hitekből kiinduló következtetésekkel sem igazolhatunk. Ha egyszer nincs okom arra, hogy elhiggyem egy következtetés premisszáit, mi okom lenne arra, hogy elhiggyem a konklúzióját?” (34–35, kiemelések az eredetiben).

Forrai világosan foglalja össze a három legfontosabb válaszlehetőséget. A fundacionalisták szerint a szkeptikus által felállított trilemma hamis, mivel van egy negyedik lehetőség is: nem minden premissza szorul további következtetéses igazolásra, vannak olyanok, melyek igazolása közvetlen. A hagyományos fundacionalizmus szerint nem tautologikus és egyben közvetlenül igazolt hiteink érzéki benyomásaink talaján állnak. Például azzal kapcsolatban – így a fundacionalista – nem szoktunk tévedni, hogy éppen fájdalmat érzek-e vagy sem, és az ehhez hasonló benyomások biztos alapjai lehetnek összetettebb tudásformáknak is. Bármennyire is intuitívnak tűnjen, ezzel a megoldással újabb nehézségek merülnek föl. Most csak kettőt emelnék ki. Az egyik: nehéz belátni, hogy pusztán a benyomásokra támaszkodó hitekből hogyan lehetne eljutni olyan hitek igazolásához, amelyeket a hétköznapiak során tudni vélünk. Hogyan érkezhetnénk el pusztán érzéki tapasztalataimra (és tautologikus logikai szabályokra) építkezve onnan, hogy tudom, hogy *hallottam valamilyen rádiószerű hangot* addig, hogy valóban tudom, *a rádió tényleg mondott valamit?* A másik probléma: nem világos, hogyan lehetnek képesek benyomások hiteket igazolni. Ha a piros tapasztalata nem tartalmaz semmilyen fogalmi komponenst, akkor a piros tapasztalata legjobb esetben is csak egy következtetés segítségével igazolja azt a hitemet, hogy „éppen pirosat látok” (hiszen fel kell használnom azt a premisszát, hogy ami ilyen és ilyen, az piros). Ha viszont a piros tapasztalata tartalmaz valamilyen fogalmi komponenst, akkor magában foglal valamilyen

ítéletet, márpedig egy ilyen ítélet magában hordozhatja a tévedés lehetőségét is, ami aláássa azt, hogy az érzéki benyomás az igazolás végső fundamentuma. Forrai összefoglalása ennél jóval részletesebb, és bemutatja a mérsékelt fundacionalizmust is. Én azonban most tovább lépnék a második fontos válaszlehetőségre, a koheren-tizmusra.

Az igazolás koherencia elmélete szerint, ha bizonyos feltételek teljesülnek, egyáltalán nem baj, ha a második alternatíva érvényesül, azaz hiteink egymásra mutogatnak az igazolás során. A koheren-tista szerint nem vezet rossz körforgáshoz az, ha az egyes hiteinket az igazolja, hogy mennyire illeszkednek koherensen hiteink egészének rendszeréhez. Forrai a következőképpen foglalja össze a koheren-tista választát: „A regresszust az eredményezi, hogy a következtetéses igazolásnál megköveteljük a premisszául szolgáló hitek *előzetes* igazolását [kiemelés az eredetiben]. A koheren-tizmus szerint ez a követelmény nem az igazolás egészére, hanem csak egy szakaszára vonatkozik [amikor egy még nem elfogadott hit és a hitrendszerünk viszonyát vizsgáljuk]. [...] Ha egyszer azonban olyan premisszákhöz jutunk, amelyek részét képezik hiteink rendszerének, onnantól e követelmény értelmezhetetlen. Amikor [...] hiteink rendszerének a koherenciája a kérdés, az előzetes igazoltság értelmét veszi” (56–57). A koheren-tista tehát azal válaszol a szkeptikus dilemmára, hogy igényeit túlzónak és tévesnek minősíti. Természetesen a koheren-tistának is válaszolnia kell kritikusainak kérdéseire. Forrai szerint a két legsúlyosabb ellenvetés a következőképpen hangzik. Az egyik, hogy egynél jóval több koherens hitrendszer lehetséges akár egyazon szituáció értékelésével kapcsolatban is. Ebből pedig az következik, hogy egyazon helyzetben egynél több, egymásnak ellentmondó igazolt vélemény is lehetséges. Ez azonban Forrai

szerint nem jelent igazi gondot a koheren-tistának, mivel semmi különös nincs abban, hogy egyazon helyzetben más és más vélemény elfogadása számít igazoltnak különböző világnézetű emberek számára. Az első ellenvetés azonban tovább vezethet egy másik, nehezebben megválasztható ellenvetéshez is. Eszerint a koherentista nem tudja megmagyarázni, hogy egyazon helyzetben miért tartunk elutasítandónak egy koherens hitrendszerrel, míg egyet vagy többet megfelelően igazoltnak. Ha például egy rendőrfelügyelő csak azért nem hisz a DNS bizonyítéknak, mert ez nem illeszkedik jól korábbi hiteihez (ő ugyanis valaki mást gyanúsít, mint akire a DNS teszt a gyanút tereli), akkor azt gondoljuk, eljárása igazolatlan, noha okoskodása és hiteinek rendszere koherensnek látszik (hiszen éppen azt az állítást utasítja el, amely az inkohereciát idézne elő). Forrai szerint ez az ellenvetés sem annyira megrázó a koherentista számára, mivel ésszerű feltenni, hogy az emberek rendelkeznek episztemikus hitekkel, azaz olyan hitekkel, amelyek ismereteink és ismeretszerzési módszereink megbízhatóságát értékelik. Valószínű, hogy a felügyelő amúgy hisz a DNS vizsgálat megbízhatóságában, csak éppen most tesz kivételt (ez pedig inkohereciát idéz elő). De mi a helyzet egy olyan megismerő esetében, aki szerint az a legjobb, ha semminek sem hiszek, amit hallok, látok vagy tapasztalok? Hiszen számára mindig azt volna koherens hinni, ami ellentétes azzal, amit a tapasztalat sugall. Forrai szerint ez sem különösebben végzetes ellenvetés, mivel a koherentizmusnak nem kötelessége számot adnia a tapasztalat kitüntetett szerepéről, hiszen a koherentizmus az igazolás szerkezetéről próbál megállapításokat tenni.

Az externalizmus szemben áll mindkét korábbi internalista felfogással (nagyon sok externalista elmélet *tág értelemben* fundacionalista is, de ezt az összefüggést

maga Forrai sem részletezi, vö. 76). A regresszus-érvet az externalista azzal utasítja el, hogy elveti azt a gondolatot (amelyet az összes internalista elfogadott), amely szerint csakis azok a mentális állapotok szolgálhatnak az igazolás végső alapjául, amelyeket reflexió által képesek vagyunk ellenőrizni (például saját hiteink). Az externalizmus szerint az igazolás az esetek túlnyomó többségében olyan tényekhez köthető, amelyekhez pusztán reflexió segítségével nem férhetünk hozzá. A fő gondolat az, hogy ha a hiteinket valamilyen megbízható folyamat alakítja ki, akkor a hit igazolt, még akkor is, ha a megismerő ezt a megbízhatóságot nem képes igazolni. Forrai egyik példája szerint Gergelynek egészen új keletű halláskárosodása van, nem tudja, hogy a gépi hangokat rosszul hallja. Az internalista szerint Gergelynek, amikor egy gépi hangot hall, igazolt hite van, hiszen nem rendelkezik olyan hittel vagy benyomással, amely alapján kételkednie kellene abban, hogy jól hallotta-e, amit hallott. Hiszen Gergely hite csak akkor nem igazolt, ha volna *esélye* egyáltalán értelmesen kételkedni tapasztalatában. Mivel erre nem igazán van az adott szituációban lehetősége, nem is kérhetjük rajta ezt számon. Igazolását, saját tapasztalatára való hivatkozását, el kell fogadnunk. Ezzel ellentétben az externalista úgy látja, hogy mivel Gergely hallása *de facto* rossz, érzékszerve nem megbízható, ezért Gergely nem rendelkezik megfelelő igazolással. Az externalista szerint nem az a fontos, hogy Gergely nem láthatja be: érzékszerve megbízhatatlanul működött. A tény, hogy Gergely hallása megbízhatatlan, igazolatlaná teszi a gépi hang nyomán kialakult hitét, még akkor is, ha Gergelynek éppenséggel szerencséje van, és véletlenül nem értette félre a gépi hangot. Mindkét megközelítés védhetőnek látszik, de egy és ugyanazon tekintetben nem lehet mindkettő helytálló.

Bár többnyire nagyon is érezhető, hogy az igazolás és a tudás fogalmát érintő vitákban milyen sok a lezáratlan kérdés – hiszen Forrai arányosan mutatja be a pró és kontra érveket –, olykor mégis mintha szubjektívebbé válna a szöveg, s jobban lehetne hallani a szerző saját hangját. Például akkor, amikor súlyos és kevésbé súlyos ellenvetésekre osztja a koherentizmus elleni érveket, vagy amikor kijelenti, hogy a koherentista igazoláselméletnek nem tiszte a tapasztalat kitüntetett szerepéről magyarázatot adni. Nem véletlen, hogy két, a koherentizmus kapcsolatos példát hoztam, mivel a koherentizmust tárgyaló fejezetben Forrai így vagy úgy semlegesíti az összes koherentizmussal szemben felhozott érvet (még azokat is, amelyeket korábban súlyosnak nevezett), amivel kapcsolatban egyáltalán nem alakult ki konszenzus a szakirodalomban. Forrai hasonlóan jár el a relativizmusról és a naturalizált ismeretelméletről szóló fejezetekben, ahol nem igazán maradnak talpon világos érvek az ismeretelméleti relativizmus, illetve az antinaturalista ismeretelmélet mellett. Még egyszer: nem azt akarom állítani, hogy Forrai ne mutatná be lelkiismeretesen például a relativizmus melletti érveket. Szépen csatsorba állítja mindazokat a megfontolásokat, amelyeket legtöbbször használnak, amikor amellett érvelnek egyes filozófusok, hogy az igazság, a racionalitás, igazoltság, valóság, valamint a tény fogalmai a különböző, kulturálisan meghatározott episztemikus nézőpontoktól függenek. Csak valahogy mindig az antirelativistáé az utolsó szó.

Szerintem ez nem a legjobb eljárás, mivel azt hiszem, egy filozófia-tankönyvnek minél pontosabban kell tükröznie azt, hogy egy adott témában még nincs egyetértés. Forrai könyvét olvasva az az érzés támadhat az olvasónak, hogy aki a megismerés alapfogalmaival kapcsolatban relativista álláspontot foglal el, az végső soron

egy védhetetlen elméletet próbál védeni. Pedig ebben, amennyire látom, nincs erős konszenzus a szakmában (még ha ez a fajta relativizmus kétségkívül nem is népszerű az analitikus filozófusok körében). Nos, nem hiszem, hogy Forrai szándéka e benyomás kialakítása volt, mégis ez a szándékolatlan mellékhatás az eredmény.

Bár ez egyáltalán nem írja felül az imént elmondottakat, mégis hozzátenném, hogy ez a fajta eljárás akár motiváló erejű is lehet: ugyan nem értek egyet a kognitív relativizmussal, a könyvet olvasva egy pillanatra kedvem támadt védelmembe venni (de csak egy pillanatra). Más volt azonban a helyzet a naturalizált ismeretelmélet bemutatásával, amelynek megállapításaival röviden ehelyütt is vitába szállnék. A naturalizált ismeretelmélet pártfogója (továbbiakban: a naturalista) és kritikusa (azaz az antinaturalista) abban nem értenek egyet, hogy mi a jelentősége az ismeretelmélet központi kérdésvetéseinek szempontjából az empirikus kutatásoknak. Az antinaturalista szerint az empirikus kutatási eredmények „alkalmasak lehetnek egyes részletek megvilágítására, hasznos illusztrációul szolgálhatnak, de a nagy [episztemológiai] kérdések megválaszolásakor értéktelenek” (198). A naturalista véleménye ezzel ellentétes. Ő úgy látja, hogy az ismeretelmélet központi kérdéseit illetően az empirikus kutatások fognak majd elvezetni a megoldáshoz.

Forrai érinti azt az ellenvetést, amely véleményem szerint a legerősebb a naturalista episztemológiával szemben. Az ellenvetés abból indul ki, hogy az episztemológia központi kérdései az alapvető episztemológiai fogalmakhoz kapcsolódnak: „Mi a tudás?”, „Mi az igazolás?” és más ehhez hasonlókhöz. Viszont ezekre a kérdésekre nem lehet empirikus adatok alapján érdemben válaszolni – szól az érv –, mivel ezekre a kérdésekre vagy a priori módon vagy sehogy sem tudunk

nem önkényes, megalapozott választ adni. Az vitatott, hogy van-e egyáltalán a priori, tapasztalattól független tudás, és ha igen, mi tartozik ide és milyen jellemzői vannak. Forrai ezt a témát is körüljárja a könyv hatodik fejezetében. Mindenesetre jó érvet szolgáltat az antinaturalista számára a Gettier-probléma, mivel a Gettier-szituációk tárgyalása során túlnyomó többségében olyan megfontolásokat látunk, amelyek ha a prioriak, ha nem, semmiképpen sem empirikus kutatás eredményei. Ugyanez igaz a fundacionalizmus–koherentizmus–externalizmus-vitára.

Forrai két lehetséges választ mutat be, de ezek korántsem olyan meggyőzőek, mint a szerző sugallja. Az első abból a *kísérleti* eredményből indul ki, amely szerint a nyugat-európaiak 75%-a, míg a kelet-ázsiaiak csupán 43%-a vélekedett úgy, mint a filozófusok elsőprő többsége, nevezetesen, hogy a Gettier-szituációkban nincs tudás. A kísérleti eredményeket számos kritika érte, amelyeket Forrai fel is sorol, de végül oda lyukad ki, hogy fontos empirikus kísérletekkel rávilágítani arra, mi lehet a különbség oka a filozófusok és a nem filozófusok, valamint a különböző kulturális háttérrel rendelkező emberek válaszai között. Igen, ez fontos, ám ezek a kutatások nem fognak *a posteriori* kulcsot adni a „Mi a tudás?” kérdésének megválaszolásához. Tegyük fel, hogy a kísérleti adatok bebizonyítják, hogy az emberek egy része azért válaszol másképpen a Gettier-példákra, mert általában véve érzékletlenebbek a szerencse jelentőségére. Eszerint a kérdés az, hogy a szerencse és a tudás kizárja-e egymást, vagy nem, hiszen ekkor ettől függene, melyik vélemény a téves. Ezt pedig – nagyon úgy látszik – vagy *a priori* kell megállapítanunk, vagy sehogyan sem tudjuk eldönteni. Abból, hogy megfigyelem, a szerencse általános alulértékelése a Gettier-szituációk nem megszo-

következik, hogy a kisebbségnek/többségnek igaza van. Márpedig ez a központi filozófiai kérdés. Az, hogy *miért* gondolja az emberek viszonylag nagy százaléka, hogy a tudás és a szerencse nem zárja ki egymást, legfeljebb érdekes pszichológiai vagy szociológiai probléma lenne.

A naturalizált ismeretelmélet egyes hívei azt állítják, hogy az alapvető episztemikus fogalmak elemzése egyenesen érdektelen. Szerintük nem arra vagyunk igazából kíváncsiak, hogy mit jelentenek a tudás, az igazolás stb. fogalmak, vagy csak áttételesen érdekes ez számunkra. Valójában az az igazán fontos kérdés, hogy milyen módszerekkel, eljárásokkal juthatunk legnagyobb valószínűséggel igaz hitekhez. Márpedig – így az érv – ezt a különböző természettudományokkal tudjuk leginkább vizsgálni. Nem tudom, hogy ez mennyiben alkalmazható vagy alkalmazandó a logikai vagy a matematikai tudásra. Mindazonáltal e mögött a feltételezés mögött mintha az a hipotézis bújna meg, hogy a jó igazolás *azonos* azzal az eljárással, amely többnyire igaz megállapításokhoz vezet. Lehet, hogy ez az aktuális világban így is van. De amikor az igazoláshoz filozófiai eszközökkel közeledünk, akkor nem annak sikeressége érdekel minket, hanem annak racionalitása. Nem az a fő kérdés, hogy sikeres-e, és mikor az, az induktív eljárás. Triviális, hogy nagyon sok esetben sikeres. Az igazi kérdés az, hogy mitől *racionális* az induktív következtetés. Erről pedig, ahogy én látom, nem sokat tud mondani a természettudomány vagy a szociológia. Attól, hogy valamiről megállapítom, hogy többnyire helyes ismeretekhez, sőt tudáshoz vezet, az még nem lesz racionális. A sikeresség és a racionalitás viszonya nagyon fontos, hűsbavágó episztemológiai/filozófiai alapkérdés. A naturalizált ismeretelmélet azon képviselői, akik szerint a fogalmak ilyesfajta elemzése értelmetlen, csak azon az áron tehetik meg

ezt az állítást, hogy *eleve* elintéztnek tekintik egyes fogalmak összetartozását. De ez a fajta hozzáállás (még ha sikeres is), szerintem nem igazán racionális.

Jómagam nem nevezhetem magamat az episztemológia szakértőjének. Lehetséges tehát, hogy megjegyzéseim teljesen célt tévesztenek. De ez csak kiemeli azt a tényt, hogy Forrai könyve kellően világos ahhoz, hogy az érdeklődő olvasó úgy érezze, látja a viták lényegi pontjait, s némi gondolkodás/kutatás után ő maga is képes volna a vitához hozzászólni. Ezzel pedig Forrai tankönyve teljesíti is legfontosabb misszióját.

Van egy másik olyan vonása is a kötetnek, amely dicséretet érdemel. Forrai mindig, amikor erre alkalma nyílik, igyekszik kiemelni, miféle *konszenzus* van az analitikus episztemológia szakértői között. Ez annak fényében különösen érdekes, hogy nemrégiben egy a filozófia egészét érintő, szkepticizmussal kapcsolatos vita indult el. Tőzsér János² vitapartnereinek többségével szemben azt állítja, hogy nem-triviális filozófiai kérdésekben nincs, vagy csak törékeny konszenzus van az egyenrangú szakértők között, s *ezért* a filozófiai megismerés egésze megbízhatatlan. Ám ha Forrai példái megállják a helyüket, akkor talán elkerülhetjük a konklúziót. Én most csak egyet emelnék ki. Eszerint az analitikus filozófusok között „szinte teljes egyetértés van [...] abban, hogy ez a vállalkozás [a radikális szkepticizmusról bebizonyítani, hogy téves] kudarcra van ítélve” (110). (Zárójelben: ha csak „szinte” teljes az egyetértés, az nem zárja ki a szakmai konszenzust.) Ez

a megállapítás semmiképpen sem triviális, hiszen furcsa volna azt mondani, hogy az újkori filozófia alapító dokumentuma egy triviális igazság tagadásán alapul, nevezetesen azon, hogy a démon-argumentumot véglegesen meg lehet cáfolni. Persze az valahol ironikus, hogy a legszemléletesebb illusztráció éppen a szkepticizmussal kapcsolatos, de a szövegben található más példákat is (59–60, 81, 109).

A könyv remek támpontot nyújt ahhoz is, hogy jobban belemélyedjünk egy-egy problémába, azaz megfelel a recenzióm elején említett negyedik szempontnak. A kötet kiváló bibliográfiával rendelkezik, a közelmúlt legjelentősebb cikkei és klasszikusai csaknem mind megtalálhatóak benne. Forrai a fejezetek végén néhány rövid bekezdésben felsorolja azokat a kérdéseket és megoldási lehetőségeket, amelyekre nem volt módja kitérni a főszövegben, valamint külön felhívja a figyelmet olyan cikkekre, amelyekben egy-egy álláspont világosan ki van dolgozva. Arra is vette a fáradságot, hogy külön felsorolja azt, hogy mely cikkek olvashatóak magyar nyelven is. Amit viszont joggal hiányolhat az olvasó, az a név-, illetve tárgymutató. Ennek a hiánynak a jelentőségét az csökkenti, hogy a könyv struktúrája nagyon világos és áttekinthető, így azok, akiknek már van némi elképzelésük az analitikus ismeretelméletről, pusztán a tartalomjegyzék alapján is könnyen megtalálhatják azokat a pontokat, ahol a számukra érdekes információk találhatóak.

Mivel a *Kortárs nézetek a tudásról* tanácskönyv, ezért talán stílszerű kivételesen egy osztályzattal befejezni a recenziót. A recensens nem tehet mást, mint hogy egy erős ötössel értékeli a kötet, hozzátéve, hogy a gépelési hibák javításával ez a jegy akár csillogos ötös is lehetett volna. A könyv kötelező olvasmány mindazok számára, akik az analitikus episztemológia központi témáiba szeretnének bevezetést nyerni.

² Tőzsér János: Hihetünk-e komolyan és őszintén a filozófiai elméletekben? *Magyar Filozófiai Szemle*. 2013/1. 159–172. Forrai válasza és Tőzsér viszontválasza: Forrai Gábor: Nem, Platón, te nem vagy irracionális. *Magyar Filozófiai Szemle*. 2013/2. 101–113; Tőzsér János: Maradok szkepticus, tisztelettel. *uo.*, 135–146.